

УДК 159.9:34–053.6

О.О. Лазаренко,
кандидат педагогічних наук

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

У статті обґрунтовується необхідність впливу на ті компоненти формування особистості, від яких залежить поведінка підлітка, його ставлення до себе, свого найближчого оточення і до суспільства в цілому. Планування заходів, побудоване на аналізі трикутника проблеми, дозволяє чітко визначити напрями профілактичного впливу, а урахування особистісних, внутрішніх та зовнішніх факторів впливу – розробити дієві профілактичні заходи.

Ключові слова: особистість, девіантна поведінка, спадковість, внутрішня сфера підлітка, зовнішня сфера підлітка.

В статье обосновывается необходимость воздействия на те компоненты формирования личности, от которых зависит поведение подростка, его отношение к себе, своему ближайшему окружению и к обществу в целом. Планирование мероприятий, построенное на анализе треугольника проблемы, позволяет четко определить направления профилактического воздействия, а учет личностных, внутренних и внешних факторов влияния – разработать действенные профилактические меры.

Ключевые слова: личность, девиантное поведение, наследственность, внутренняя сфера подростка, внешняя сфера подростка.

Paper substantiates the necessity of the impact on those components of the molding of personality, influencing the behavior of a teenager, his attitude towards themselves, their immediate environment and society as a whole. Planning of measures, based on the analysis of the triangle problem, gives the possibility to determine clearly the trends of the preventive effect, and the registration of personal, internal and external factors of influence to develop effective preventive measures.

Keywords: personality, deviant behavior, heredity, inner sphere teenager external sphere teenager.

Проблема впливу на формування особистості, особливо в дитячому та підлітковому віці, завжди була актуальна для вчених у різних галузях: педагогіці, психології, юриспруденції. Такі науковці, як Ю. Антонян, Ю. Богинська, К. Ігошев, А. Капська, О. Матвієнко, Н. Максимова, В. Оржеховська, В. Ролінський, Т. Федорченко та ін., вивчали соціально-педагогічні, психолого-педагогічні, правові аспекти проблеми, досліджували нові форми і підходи, методи впливу. Дослідники вважають формування особистості становленням людини як соціальної істоти внаслідок впливу як зовнішніх, так і внутрішніх детермінант її розвитку. Водночас формування особистості залежить від спадковості, середовища і виховання. Якщо уявити ці фактори у вигляді сфер, де спадковість – це особистісна сфера, середовище – зовнішня, а виховання – внутрішня, ми можемо отримати таку схему (рис.1).

Рис. 1. Схема співвідношення детермінант розвитку і сфер підлітка

Вчинення правопорушень дітьми є крайнім проявом девіантної поведінки, яка формується в дитини саме під впливом цих сфер. Тому, з точки зору профілактики правопорушень серед дітей, цікавим буде розглянути можливість побудови комплексної профілактичної роботи спеціально уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ з урахуванням тих сфер підлітка, на які необхідно вплинути.

Ураховуючи зазначене вище, метою статті є обґрунтування можливості впливу на ці три компоненти формування особистості, із застосуванням методу трикутника проблеми, який полягає у вивченні складових проблеми і обранні конкретних видів впливу.

Щоб зрозуміти, яким чином можливо вплинути на особистість підлітка, треба з'ясувати, який у нього характер. Адже, як зазначають дослідники, характер людини – це динамічна, упорядкована сукупність стійких, індивідуально-психологічних особливостей, які формуються в процесі життєдіяльності людини і виявляються в її діяльності та суспільній поведінці: у ставленні до колективу, до інших людей, до праці, навколишньої дійсності та самої себе [1]. Формування характеру людини обумовлюється як фізіологічними, так і соціальними передумовами.

Під фізіологічними передумовами слід розуміти спадковість. Порушення в дозріванні психічних функцій (неадаптивні форми розвитку) призводять до неадекватного інтелектуального та емоційного розвитку дитини (різні форми розумової відсталості, гіперактивність, криміногенна поведінка, дефіцит уваги), аутизм. Дослідження засновника диференціальної психології Ф. Гальтона, результати яких були опубліковані у книзі “Спадковість таланту. Її закони та наслідки”, довели теорію спадковості, а саме інтелектуальні (60–80 %) та психологічні (40–60 %) риси дитина отримує від батьків.

Водночас психологи схильні вважати, що найбільш інтенсивно процес формування характеру людини відбувається в період зростання з 2 до 10 років. Саме в цей період дитина активно долучається до життя як сім'ї, так і суспільства, що насправді і становить внутрішню і зовнішню сфери впливу. У цьому віці будь-який вплив з боку батьків, близьких родичів (яких віднесемо до внутрішньої сфери), друзів, знайомих, а також незнайомих “кумирів” може відіграти вирішальну роль у формуванні рис характеру в підлітка, що впливатимуть на подальшу модель поведінки на все життя.

Разом з тим, категорію “формування”, на думку І. Підласого, можна вважати такою педагогічною категорією, яка ще не встановилась, адже вона передбачає деяку закінченість людської особистості, досягнення зрілості та стійкості [5].

Підсумовуючи сказане вище, можна зазначити, що в цілому ті характеристики людини, що обумовлені генно-особистісним фактором, змінити практично неможливо, але, беручи до уваги той факт, що характер людини формується упродовж усього життя, можливим є вплив з метою формування нових рис та якостей характеру, що позитивно вплинуть на поведінку підлітка.

Що стосується впливу на внутрішню сферу, котра оточує підлітка, то слід ураховувати той факт, що вона може бути як “маловпливовою”, так і одним з головних чинників впливу на дитину. Пояснення цьому ми можемо знайти в працях А.С. Макаренка, який, досліджуючи авторитет батьків, зазначав про існування так званого “хибного авторитету” [2]. Будь-який вплив на підвищення виховного чи стримуючого компоненту з боку дорослої особи з близького оточення (батьків, дідуся, бабусі, близького родича, а іноді хрещених батьків) буде малоефективним тому, що вони не мають важелів впливу на підлітка, їх слова, докази та приклад неавторитетні, а вчинки – не взірець для наслідування. І, навпаки, маючи “справжній” авторитет, такі дорослі своєю порадою, власним прикладом або навіть одним конкретним вчинком можуть кардинально вплинути на подальшу поведінку дитини як у сім’ї, так і в суспільстві.

Тому під впливом на внутрішню сферу підлітка з девіантною поведінкою треба розуміти перш за все вплив на найближче оточення підлітка. Як правило, це те коло дорослих осіб, що становлять “велику” родину. Роботу з батьками, в т.ч. прийомними, опікунами або з тими дорослими з найближчого оточення, що мають справжній авторитет для підлітка, треба організовувати залежно від того, які умови створено в сім’ї для виховання дитини. Науковці вважають, що ці умови доцільно диференціювати з урахуванням взаємозв’язку матеріально-побутових умов та стосунків у сім’ї щодо запобігання відхиленням у поведінці підлітка [4].

Найчастіше внутрішня сфера підлітка (найближче оточення дитини) впливає на формування його зовнішньої сфери: з ким товаришувати, що відвідувати, яку громадянську позицію висловлювати. Особливо це відчувається зараз, на тлі нестабільної, складної суспільно-політичної обстановки в Україні. І найчастіше з проявами такого впливу зустрічаються педагоги та правоохоронці. Адже підлітки можуть висловлювати своє ставлення до того, що відбувається в країні, свою громадянську позицію в розмовах з однолітками і в конкретних фізичних діях як у відкритий, так і у прихований спосіб. Не є винятковою ситуація, коли саме такий спосіб висловлювання свого ставлення до зовнішньої сфери буде носити склад кримінального правопорушення: від завідомо неправдивого повідомлення про замінування школи до завдання тілесних ушкоджень однокласникам чи стороннім особам.

Центральними або стрижневими відносинами особистості є ставлення до оточуючих людей, законів, праці, всього того, що визначає суспільство як форму існування навколишнього середовища. Саме існування таких стрижневих відносин і обумовлених ними властивостей у структурі характеру має важливе значення у вихованні дитини [3].

До впливу на зовнішню сферу підлітка можна віднести вплив на природне і соціальне середовище (навіть шляхом зміни місця проживання, наприклад, переїзд до родичів, якщо останні мають справжній авторитет, на відміну від батьків), залучення інституцій (навчальних та позашкільних закладів) до формування в підлітка поведінкових навичок, необхідних для участі в житті суспільства. Також треба ураховувати спроможність підлітка до сприйняття впливу зовнішнього середовища та подальше використання набутих знань чи отриманої

інформації. Адже не можна залучати колектив секції з футболу для позитивного впливу на підлітка, якщо останній за психологічним складом є інтровертом, не хоче займатися футболом і цікавиться самими лише комп'ютерними іграми.

Плануючи індивідуальні заходи профілактики для підлітка з девіантною поведінкою, який перебуває на профілактичному обліку, необхідно враховувати всі можливі впливи: на особистість, на внутрішню і на зовнішню сферу підлітка. Лише комплексні заходи на основі глибокого вивчення причин і умов учинення правопорушення, оцінки ризиків і потреб підлітка дозволять правильно визначити ті напрями профілактичного впливу, які підуть на користь дитині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Личко А.Є.* Психопатии и акцентуации характера у подростков / А.Є. Личко. – С-Пб. : Речь, 2010. – 256 с.
2. *Макаренко А.С.* Книга для батьків / А.С. Макаренко; пер. з рос. – К. : Рад. школа, 1980. – 327 с.
3. *Михайлов А.В.* Человек и культура : Индивидуальность в истории культуры / А.В. Михайлов. – М., 1990. – С. 43–72.
4. *Оржиховська В.М.* Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навч. посібник / В.М. Оржиховська, Т.Є. Федорченко. – Черкаси : Вид. Чебаненко Ю., 2008. – 376 с.
5. *Підласий І.П.* Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І.П. Підласий. – К. : Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 616 с.

Отримано 16.09.2014